

ցեանի, Հմայեակ Լեյխտլագոս Դիմարսեանի, Արմաշու
 զարեփանուց միաբանութեան, Բարդէն վարդապետ Կիւ-
 լեսերեանի, Բիւզանդ էֆ. Քէշեանի, ա. Զապէլ Ասատու-
 ըի, Թովմաս էֆ. Թերզեանի, Յակովբ էֆ. Թափշեանի,
 Ռէթէաս էֆ. Պէրպէրեանի, Հրանտ էֆ. Ասատուրի և այլ
 բազմութիւն, հարկորական ու աշխարհական, այլ ու կին
 զբողների ցաւակցութիւններին ու գրութիւններին:

Գրքոյկը մի յաշարձան է ոչ միայն հանգուցեալ
 Ազատիի, այլ և նրա եզրոր, Մաղաքիա Պատրիարքի հա-
 մար, նա ցոյց է տալիս, որ Պօլսոյ արքեպիսկոպոս և
 Թիւրքոյ Հայոց Պատրիարք Օրմանեան սրբազանը, չնայե-
 լով բոլոր հակառակ ջանքերին, իրաւամբ մեծ սէր և հա-
 մակութիւն է վայելում թիւրքահայերի կողմից:

Երուանդ վարդապետ.

ՍՈՒԿԱՆ ԿԱՄ ՍՈՒԿԱՆԷՏԻ ԱՌԻԹՈՎ

Արարատի անցած (1906, խմբ.) փետրուար ամսատեարի
 մէջ Գեր. Բարդուղիմէաս սրբազանը անբաւականութիւն է
 յայտնում, որ ևս, «Անապատականներ և Վանականութիւն»
 գրութեան մէջ անպայման ճիշդ չեմ համարել իւր «նոր
 բացատրութիւնը» Սուկաւէտի մասին, որի հետ կապում
 է ս. Սարգիսանց աւանդութիւնը:

Արարատի հրատարակութեան առ ժամանակ ընդ-
 հառման պատճառովը սոչուցաւ իմ պատասխանը, բայց
 բաւ է ոչ թան կրքեր:

Ես չը գիտեմ Բարդուղիմէաս սրբազանի «նոր բա-
 ցատրութիւնը» Սուկաւէտի մասին, որն էս Եթէ նոր բա-
 ցատրութիւն Սուկաւէտի Ջրարաշխ լինելն է, այդ նոր
 չէ, ես մեր պատմիչներից առնելով դեռ 23 տարի առաջ
 իմ Եկեղեցական պատմութեան մէջ (եր. 14) Սուկաւէտը

Ջրաբաշխ եւ՛ համարել, նոյնը կրկնել եւ՛ և իմ վերջին գրուածքի մէջ, եթէ Քօսա-դաղ նա համարու՛մ է Քօշ բառից ծագած, այդ արդէն ասել է հանգ. Ալիշանը՝ Ուրեմն այդ էլ նորութիւն չէ, եթէ նոր բացատրութիւն Ջրաբաշխ — Սուկաւէտը Շահապ, Շահապիւմի հետ նոյնացնելն է, այդ նախ և առաջ իբրև անհերքելի վճիռ ընդունուած չէ, որ բոլորի համար պարտաւորական լինի, երկրորդ պէտք է ստուգել թէ Շահապ, Շահապիւմն սրտեղ են գտնուում և Շահապիւմն ունի՞ այն նշանակութիւնը՝ ինչ որ Բարդուղիմէոս սրբազանը տալիս է նրան։ Արդեօք Շահապ և սահապ, որ աէր է նշանակում, նոյն չե՞ն։ Բայց այս մասին յետոյ։

Հ. Ալիշանը Քօսա անունը քօշ բառից ծագած է համարում, նոյնը կրկնում է Բարդուղիմէոս սրբազանը, եւ տարակուսելի եւ՛ համարել այդ. Քօսա-դաղի նշանակութիւնը հասկանալու համար ամենեւին կարևորութիւն չկայ լեզուաբանական լաբիւրինթոսի մէջ թարթափել, բաւական է ժողովրդի հետ ապրած լինել և շատ, քիչ թուրքերէն հասկանալ. — եթէ դաղը թուրքերէն է և լեռ է նշանակում, ուրեմն նրան կից և նրա որակը յայտնող Թօսա բառն էլ թուրքերէն է և գօշ, լերկ է նշանակում։ Քօսա նոյն նշանակութեամբ գործ է ածուում, ուրիշ շատ թուրքերէն բառերի հետ, ժողովրդական լեզուում էլ։

Գանք Սուկաւ, Սուկաւէտ անուններին։ Այդ անունների ստուգաբանութիւնը Արաբ.-Տաճկերէն բառարանի միջոցով պ. Հ. Աճառեանցի ընթերցմամբ այնպէս, ինչպէս մէջ է բերել Բարդուղիմէոս սրբազանը համոզեցուցիչ չէ։

Ես գիտեմ, որ արաբները է. դարում, իսկ տաճիկ-թաթարները՝ ժ.Պ. դարում արշաւեցին Հայաստան, Այդ ժամանակներից միայն կարող էին նրանց բառերը գործածութիւն ստանալ հայ լեզուի մէջ, Բայց Սուկաւ, Սուկաւէտ անունը կապուած է Սուքիասանց աւանդութեան հետ՝ որ աւելի հին է։

Ես ասել էի որ Սուկաւ, Սուկաւէտ արաբ-տաճիկ-

րէն—[Թաթարերէն չեն. Բարդուղիմէոս սրբազանը առարկում է, թէ Ճահապ, Ճահապիվան, Հաշտիշատ բառերը նոյնպէս հայերէն չեն, բայց դրանց դորձածութիւնը հայերէնում Գ. Ե. դարից է—Ես ընդունում եմ այդ, բայց այդ բառերը պարսկերէնից են անցել հայերէնին: Մեր և պարսիկ լեզուների առընչութիւնը մի կողմ [Թողնելով, մեր յարաբերութիւնը Կիւրսաների, Քսերքսէաների օրերից է: Մենք պարսիկներից ուրիշ շատ բառեր էլ ենք իւրացրել: Ճահապ, Ճահապիվան Հաշտիշատ հայերէնի մէջ մտել են պարսկերէնից և ոչ արար-տաճկերէնից:

Ճահապիվան, Ճահապ Բարդուղիմէոս սրբազանը Ճահ-ապ ընդունելով ստուգարանում է շահ՝ մեծ, առատ և ապլ՝ ջուր, ուստի և [Թարգմանում է մեծ-ջուր, առատ ջուր=Ջրաբաշխ—Ջրաբաշխ նշանակում է ջուր բաշխող, բաժանող և ոչ առատ կամ մեծ ջուր. այս մէկը Միւս ևս, կայ Սահապ, որ նշանակում է տէր, պետ առանց ջրի հետ առընչութիւն ունենալու: Ինչո՞ւ չը կարծել, որ Ճահապ և Սահապ նոյն են, չէ որ Սահապի մէջ էլ կայ ապլ: Այժմ՝ Ղողխ-բուլաղում (Կոտայք) կայ մի գիւղ Ճահապ անունով:

Թողնենք լեզուաբանութիւնը:

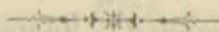
«Անապատականներ և վանականութիւն» գրուածքիս մէջ իմ նպատակը եղել է Սուքիասանց մասին խօսելիս՝ խնդրի լուսարանութեան համար տեղագրական մի վարդիկ ծանօթութիւն ևս տալ. Իմ կողմից սխալարակելի զանցաութիւն կը լինէր շնորհակալութեամբ չը յիշել այդ մասին գրական վաստակներն ու վաստակաւորներին և մէջ չը բերել նրանց կարծիքը: Բայց այդ չի նշանակում, որ ես, Հ. Ալիշանի և Բարդուղիմէոս սրբազանի կարծիքները, որոնք դեռ հաստատութիւն չեն ստացել հեղինակաւոր բանասէրներից, պարտաւորական վճիռ և վերջին խօսք համարեմ: Ջուր է սրտնեղում Բարդուղիմէոս սրբազանը:

Ես Քօսա-գաղը՝ Քօսա-գաղ-լերի սար եմ հասկա-

նում, այնպէս, ինչպէս հասկանում է նրա շուրջը ապրող ժողովուրդը, սրանց հետ շաբաթներ եւ՛ անցկացրել, թող սուրիշները Քօչի-այժի, Նոխաղի-սար հասկանան: Ժողովուրդը լեռան արտաքին լերկութիւնը տեսնելով՝ անուանել է նրան Քօսա դադ: Բարդուղիմէոս սրբազանը թող հասկացնի ժողովրդին՝ որ «նրաբխային, խանձօտ, լերկ, խիճ ու աւազոտ լեռները, ինչպէս Քօչ լեռը, ամբողջովին ծծելով անձրևի և ձիւնի ջրերը՝ արտահոսում են առատաջուր աղբիւրներ . . .», ուստի և պէտք է կոչուեն «Սուկաւէտ կամ Զրաբաշխ», Քօչ լեռ և ոչ Քօսադադ (լերկ սար):

«Անապատականներ և վանականութիւն» աշխատասիրութիւնն արտատպուելով որպէս գիրք կը ցանկայի որ նա առիթ դառնար քոխտոնէական եկեղեցու մէջ յարատեող անուպատական և վանական կեանքի ուսումնասիրութեան:

Յուսիկ Արմեյս:

Արժանապատիւ հայր խմբագիր:

Քուք այսօր ուղարկելով ինձ Յուսիկ արքեպիսկոպոսի յօդուածը «Սուկաւ կամ Սուկաւէտի առիթով», առաջարկում էր «չտապել մի քանի խօսքով պատասխանել» . . .

Յուսիկ արքեպիսկոպոսը ժամանակին իմ պատասխանը (տես Արարատ 1906 փետրվար) կարգալուց յետոյ եթէ ձգտուն հանելու քան ունենար՝ վաղուց էլ դրած պիտի լինէր: «Արարատի այն ժամանակ դադարելը» այնպիսի սխալներիցն է՝ ինչ որ այնքան առատ վխտում են նորաներկայ պատասխանում: Բայց նօրան, ի հարկէ, դադեց հ. Երուանդ վարդապետի դատաստանը Սուկաւէտի իմ բացատրութեան մասին (տես Արարատ 1907 յունվար), և ահա ի նկատի ունելով որ ընթերցողներէ հարկւրից